



شواهد نبوت به روایت جامی

علی اوجبی

گمانه‌ها را بخوبی اثبات می‌کند. به عنوان مثال او در اثر بسیار گرانسنگ الدرّة الفخرّة مسائل مورد نزاع متکلمان، فلاسفه و عرفا را نخست تقریر نموده، سپس به تجزیه و تحلیل و نقّادی آنها پرداخته و در پایان هر بحث دیدگاه‌های شخصی خویش را تبیین کرده است. بعدها نیز در تعلیقاتی که بر همین رساله نگاشته، دیدگاه‌های یاد شده را تکمیل نموده و به اجمال، نظام فلسفی-کلامی خویش را ترسیم کرده است.^۱

در این نوشتار می‌خواهیم به معرفی اجمالی یکی از آثار تاریخی جامی موسوم به شواهد النبوة بپردازیم:

این کتاب - همان گونه که از نامش پیداست - اثری است در باب معجزات و شواهدی که دلالت بر نبوت رسول گرامی اسلام (ص) دارند. البته متون تاریخی مهم دیگری نیز وجود دارند که بخش یا تمامی آنها به این موضوع اختصاص دارد، که از آن جمله است: دلائل النبوة، الخرائج و الجرائح، مدینه المعاجز، إثبات الهداة، إعلام الوری، المناقب، الثاقب فی المناقب. اما شواهد النبوة جامی را می‌توان - با اغماض از برخی کاستی‌ها - یکی از آثار ارزشمند فارسی در این باب به شمار آورد. او خود در مطلع کتاب پیرامون انگیزه تألیف و ویژگی‌های این اثر و شیوه نگارش خویش چنین می‌نگارد:

«و چون مشاهده آیات و معجزات با استماع آن از عدول و ثقات - چنانکه دانستی - نسبت به بعضی از اهل سعادت،

در میان تمامی اندیشمندان برجسته کم‌اند کسانی که آثارشان دارای سه ویژگی: کثرت، تنوع و عمق باشد. یکی از شاخص‌ترین ایشان نورالدین عبدالرحمان بن نظام الدین محمد شیبانی مشهور به جامی (۸۱۷-۸۹۸ ه.ق) است.

وی افزون بر اینکه از حیث پرکاری و گونه‌گونی حوزه‌های معرفتی و عمق و غنای آثار در زمره مؤلفان طراز اول قرار دارد، شخصیتی ذولسانین نیز بوده؛ یعنی بر هر دو زبان تازی و پارسی تسلط داشته و به هر دو زبان بخوبی قلم می‌زده.

استاد سید جلال الدین آشتیانی درباره ویژگی‌های آثار وی چنین می‌نگارد: «آنچه را که مؤلف یک فن باید واجد باشد، واجد است: روانی قلم، حسن انتخاب عُرر و دُرر مطالب، اجتناب از اطناب خسته‌کننده و احتراز از ایجاز ملال‌آور، تسلط بر فن و علمی که در آن علم کتاب می‌نویسد، احترام به مشایخ فن، مهارت تام و تخصص کامل در زبانی که به آن زبان کتاب تألیف می‌نماید.»^۱

با اینکه جامی در هر سه حوزه تألیف، شرح و ترجمه آثاری از خود به یادگار گذاشته، برخی وی را بیشتر به عنوان شارح صرف می‌شناسند؛ و نیز به دلیل اینکه در شرح‌هایش به متن وفادار مانده و بیشتر در صدد تبیین مقاصد مؤلف و انتقال درست آن به مخاطب بوده، شماری گمان کرده‌اند که از ارائه هر نوع خلاقیت و نوآوری ناتوان بوده است.

اما برخی از آثار جامی بطلان این





موجب اصل ایمان است و نسبت به بعضی دیگر موجب زیادتی ایقان و اذعان، لاجرم علمای دین و مقتفیان آثار سید المرسلین - صلی الله علیه و آله و أصحابه اجمعین - شفقاً علی ائمه و ترغیباً فی متابعت، در ذکر شواهد نبوت و دلایل رسالت وی کتب ساخته اند و در بیان آن جدا از سایر احوال مصنفات پرداخته و چون این فقیر به مطالعه بعضی از آنها مشرف شد و فایده مطالعه آن را که قوت محبت و داعیه حسن متابعت است در خود باز یافت، خواست که از آن فایده، سایر مسلمانان منتفع شوند بتخصیص عزیزی که این فقیر را نسبت به ایشان، صدق محبتی و خلوص عقیدتی هست؛ و پیشتر از این استدعای جمع کتاب فحاحات الأئمن من حضرات القدس - که در بیان سیر و احوال مشایخ صوفیه است - کرده بودند، لاجرم آنچه در آن کتب پراکنده بود تسهیلاً للمؤنه در یک جای جمع کرده شد و تعمیماً للفائدة به عبارات فارسی ایراد افتاد و طلباً للإختصار حذف طرق مختلفه و اسانید متنوعه کرده آمد؛ و چون کمالی که تابعان را به واسطه متابعت حاصل می شود، شاهد کمال متبوع است و کرامت و فضیلتی که از امت ظاهر می گردد، از قبیل معجزات پیغمبر ایشان است ذکر بعض احوال و آثار آل و اصحاب آن حضرت و تابعین و تبع تابعین تا طبقه صوفیه که در بیان احوال ایشان - چنانکه گذشت - علیحده کتابی جمع کرده شده بود، به آن منضم گردانیده آمد؛ و چون ثبوت نبوت آن حضرت به واسطه تواتر اخبار به نوع معجزه به جایی رسیده است که هیچ سعادت مندی را در آن دغدغه اشتباه نمانده است، پس فایده عظمی در این تألیف، تقویت یقین راهنوردان راه طریقت و جوانمردان اهل حقیقت تواند بود. اگر آن را به شواهد النبوة لتقویة یقین اهل الفتوة تسمیه کنند، دور ننماید.»

کتاب از یک مقدمه و هفت رکن و خاتمه تشکیل شده است:

مقدمه: در بیان معنی نبی و رسول و آنچه تعلق بدان دارد.

رکن اول: در شواهد و دلایلی که پیش از ولادت آن حضرت ظاهر

شده است.

رکن ثانی: در بیان آنچه از وقت ولادت تا بعثت ظاهر شده است.

رکن ثالث: در بیان آنچه از بعثت تا هجرت ظاهر شده است.

رکن رابع: در بیان آنچه از هجرت تا وفات ظاهر شده است.

رکن خامس: در بیان آنچه خصوصیت به یکی از این اوقات نداشته باشد یا معلوم نباشد، و در بیان آنچه دلالت آن بعد از وفات ظاهر شده باشد.

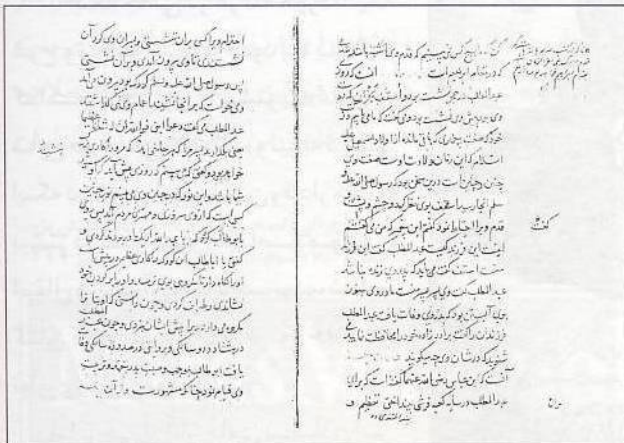
رکن سادس: در بیان شواهد و دلایلی که از صحب کرام و ائمه اهل بیت - رضی الله تعالی عنهم - به ظهور آمده است.

رکن سابع: در بیان شواهدی که از تابعین و تبع تابعین تا طبقه صوفیه ظاهر شده است.
خاتمه: در عقوبات اعداء.

ویژگیهای این اثر

۱. روانی نشر: همان گونه که از جامی انتظار می رود - جز مواردی اندک - نشر شواهد روان و شیواست. به عنوان نمونه در مقدمه چنین می نگارد:

«فرعون وقتی که بر کنار نیل می رفت، هر گاه که روان شدی، نیل با او روان شدی و چون بیستادی، نیل با او بیستادی و شک نیست که آن نه از جمله کرامات بود - اگر چه قوم او را چنان می نمود که آن محض قدرت و عین اعجاز است - بلکه مکر الهی بود تا او در کفر خود راسخ تر می شد و از قبول ایمان دور تر می گشت و چون عیسی - علیه السلام - در آخر الزمان نازل شود، به موجب شریعت پیغمبر ما - صلی الله علیه و سلم - عمل خواهد کرد و به مقتضای آن حکم خواهد راند؛ و خنزیر را حرام خواهد دانست و صلیب را خواهد شکست و پیغمبر ما - صلی الله علیه و سلم - در عالم شهادت اگر چه آخرین پیغمبران بود، اما در عالم غیب اولین ایشان است،



کما قال - علیه السلام: « کنت نبیاً و آدم بین الماء و الطین. »

۲. فارسی بودن: بیشینه منابع مربوط به تاریخ اسلام و معجزات و مناقب معصومان - علیهم السلام - به زبان تازی نگاشته شده. از این رو شواهد النبوة برای فارسی زبانان بسیار حائز اهمیت و پرفایده است.

۳. جامعیت: همان گونه که مؤلف در مقدمه کتاب تصریح کرده، تلاش نموده تا تمامی معجزات و شواهد نبوت را که در دیگر متون و منابع به صورت پراکنده وجود داشته یکجا گرد آورد؛ و در این امر کامیاب بوده است.

۴. اختصار: ذکر سلسله اسناد و طرق نقل یک واقعه، با ذائقه مبتدیان و مخاطبان عام سازگار نیست؛ زین رو جامی اسناد روایات را حذف کرده است. این ویژگی گرچه از جهتی از محاسن شواهد به شمار می آید، اما در عین حال باعث می شود تا از مستوای منابع تاریخی خارج شود. چه ذکر سلسله اسناد و استناد به منابع تاریخی معتبر متقدم، به اثر ارزش تاریخی می دهد و غفلت از آن، از ارزشش می کاهد. لذا مشاهده می کنیم که در بخشهای پایانی کتاب روایاتی نقل شده که از دید بیشینه محققان و مورخان حجیت و سندیت ندارند. به همین دلیل بر مصحح یا مصححان این اثر است که در این گونه موارد با پاورقی ها و تعلیقات توضیحی - انتقادی خوانندگان عام را یاری کنند.

نسخه های خطی شواهد النبوة

شواهد بارها چاپ سنگی شده است؛^۲ و نسخه های متعددی در کتابخانه های داخل و خارج دارد که استاد منزوی ۱۸ نسخه را معرفی کرده اند.^۳ اما مرکز نشر میراث مکتوب آن را براساس شش نسخه تصحیح کرده که هم اینک در مرحله حروفچینی می باشد. این شش نسخه عبارتند از:

۱. نسخه کتابخانه ایاصوفیه (۴۲۰۷، ۱) که به سال ۸۷۷ هـ.ق کتابت شده. فیلمی از این دستنوشته به شماره ۹۶ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می شود.

۲. نسخه دوم کتابخانه ایاصوفیه (۳۲۷۹، ۱) که به سال ۸۸۸ توسط ابراهیم بن حسن بن علی مشهدی هروی شافعی در ۱۶۳ برگ استنساخ شده و فیلم آن به شماره ۸۳ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

۳. نسخه کتابخانه ملی که توسط علی بن محمد بن منصور بن اسماعیل در دوم ذی حجه ۸۹۱ در شهر تبریز به خط نستعلیق در ۲۴۲ برگ ۱۷ سطری کتابت شده است.



۴. نسخه کتابخانه دهلی نو (۵۰۴، ۱۷) که در تاریخ ۹۷۰ هـ.ق استنساخ شده و فیلمی از آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۱۵۹ نگهداری می شود.

۵. نسخه دارالکتب قاهره که به خط نستعلیق زیبای ملک محمد بن درویش محمد کاتب در تاریخ ۱۵ صفر ۹۸۵ در ۱۶۸ برگ کتابت شده است.

۶. نسخه موزه بریتانیا که به خط نستعلیق عبدالعلی بن مولانا بایزید آخوند در اندری در رمضان سال ۱۰۰۸ هـ.ق استنساخ شده و فیلمی از آن با شماره ۱۴۶۰ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

پی نوشت:

۱. نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص، عبدالرحمان جامی، تصحیح ویلیام چیتیک، پیشگفتار سید جلال الدین آشتیانی، ص ۳۰.
۲. فهرست کتابهای چاپی فارسی، خانابا مشار، ص ۱۰۴۷.
۳. فهرست نسخه های خطی فارسی، ج ۲، صص ۱۲۶۵-۱۲۴۶.
۴. این اثر سالهای پیش توسط دکتر موسوی بهبهانی و استاد نیکولاهیر تصحیح شد و توسط مؤسسه مطالعات اسلامی به چاپ رسید. نگارنده نیز آن را به فارسی برگردانده که به خواست الهی بزودی به زیور طبع آراسته خواهد شد.